

GÜLÂBDAN

(گلابدان)

Gül suyu şişesi.

Farsça olan kelime, "gül suyu" anlamındaki gül-âb'dan (cülâb, cüllâb)-dân ekiyle türetilmiştir. Cam, seramik veya maden işçiliğinde örneklerine rastlanan gülâbdan, gül suyu serpmek için kullanılan geniş karınlı, uzun boyunlu, dar ağızlı bir kap türüdür.

Güzel koku kullanımı binlerce yıl öncesine dayanan bir gelenektir. Çeşitli dönemlerde ortaya çıkan koku kapları değişik biçimlerde yapılmış olup koku şişelerinin de umumiyetle ince uzun boyunlu olduğu görülmektedir. Kokular bazan dinî, bazan da cezbedici bir özellik taşımaktadır. Gül suyu daha çok sünnet düğünü gibi dinî yönü ağır basan törenlerde ve özellikle mevlidlerde kullanılır; çok defa gülâbdan buhurdanla beraber takım halinde bir tepsi içinde yer alır.

Gülâbdanların üzerleri ince bir zevki yansıtan desenlerle süslenmiştir. Altın, gümüş, tombak gibi madenî olanların zengin kabartmalı veya değerli taş kakmalı örnekleri mevcuttur. Seramik gülâbdanlar ise sır altına yapılmış renkli motiflerle süslenmiştir. En zengin bezeme cam gülâbdanlarda göze çarpar. Bunların ağızları bazan geçme gümüş, bazan da yivli cam emziklidir. Renksiz cam gülâbdanların üzeri kesme ve yaldızla hareketlendirilmiş, renkli ve opal cam gülâbdanlar mine ve yaldızla bezenmiştir. Renkleri genelde kırmızı ve kobalt mavisi, opaller süt beyazı, turkuvaz, yeşil ve morumsu mavi camlardan yapılmıştır. Umumiyetle yaldız bölmeler halinde düzenlenmiş olan süslemelerde en çok gül, meyve, madalyon, çelenk ve ayyıldız gibi motiflerle geometrik şekiller kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

Fuat Bayramoğlu, *Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri*, İstanbul 1974, s. 30-31; Nedret Bayraktar, *İstanbul Cam ve Porselenleri*, İstanbul 1982, s. 24, 40; Üzlifat Canav, *Cam Eserler Koleksiyonu*, İstanbul 1985, s. 99, 103-104, 114-117; Fulya Bodur, *Türk Maden Sanatı*, İstanbul 1987, s. 119-120; *Anatolian Civilisations*, III, İstanbul 1983, s. 181, 285; Cihat Soyhan, "Maden Sanatı", *Antika*, sy. 26, İstanbul 1987, s. 11.

ÜZLİFAT ÖZGÜMÜŞ

GÜLBABA

(ö. 948/1541)

Mutasavvî şair.

Hayatı ve tarihî şahsiyeti hakkında çeşitli rivayetler vardır. Evliya Çelebi'nin babasından naklen verdiği bilgiye göre bir Bektaşî dervîşi olan Gülbaba Amasya'nın Merzifon ilçesinde doğmuş, Fâtih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerindeki birçok savaşa katılmış ve 948'de (1541) Budin seferinde şehid olmuştur (*Seyahatnâme*, VI, 225, 248). Budin fethedildikten sonra 200.000 askerin katıldığı ve Kanûnî'nin de hazır bulunduğu cenaze namazını Ebüssuûd Efendi kıldırması, Osmanlı Türkleri'nin Gültepe ya da Gülbababayırı olarak adlandırdıkları, Budapeşte'nin Buda yakasındaki kalenin dışında, Kálvária (Kabaktepe veya Mihnet tepesi, bugün Gültepe) denilen yere defnedilmiştir. Halen türbenin içinde bulunan bir levhada ise Budin'in fethinden birkaç gün sonra Eylül 1541'de, Aya Mária Máthias Kilisesi'nden bozma Fethiye Camii'nde cemaatle namaz kılarken öldüğü yazılıdır.

Isparta'nın Senirkent ilçesine bağlı İlegöp köyündeki Veli Baba Dergâhı'na ait kayıtlar arasında bulunan bir şecere yer yer Evliya Çelebi'yi doğrulamakta, Gülbaba hakkında gerçeğe daha yakın bilgiler vermektedir. Buna göre Güldede diye anılan Gülbaba'nın asıl adı Câfer'dir. Babası Hz. Hasan neslinden Kutbülârifin Yalınkılıçoğlu Veliyyüddin, Isparta'nın Uluborlu ilçesine bağlı İlegöp köyündendir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın daveti üzerine 948'de (1541) Budin seferine katılan Gülbaba Budin'in fethi sırasında şehid düşerek oraya defnedilmiştir. Şecerede Gülbaba'nın doğum tarihi belirtilmemiş, ancak babasının onun şehadetinden uzunca bir süre sonra öldüğü kaydedilmiştir (Erdem, II/19, s. 270).

Cevrî, Fâtih Sultan Mehmed zamanında yaşayan ve asıl adı Mehmed olan baş-

ka bir Gülbaba'dan bahsetmektedir (*Târîh*, I, 22 vd.). Buradaki bilgilere göre Şirvan'dan İstanbul'a gelen ve Fâtih Camii'nde sekiz yıl tefsir, hadis gibi dersler okutan Gülbaba padişaha da tefsir dersi vermiştir. Bu hizmetlerine karşılık maaş almayan Gülbaba, padişahla birlikte Edirne'de bulunduğu bir sırada av münasebetiyle gittikleri Korucu köyünü görüp beğenince burası kendisine verilmiş, bu köyde yaptırdığı zâviyesiyle şöhret bulmuş ve şöhreti ölümünden sonra da devam etmiştir. Edirneli şair Tiğî'nin ve Mevlevî şairlerinden Şeyhülislâm Çelebizâde Âsım Efendi'nin Gülbaba'yı öven birer manzume yazmaları, bu Gülbaba'nın şöhretinin XVII ve XVIII. yüzyıllara kadar geldiğini göstermektedir (Tansel, XVI [1970], s. 67-78).

Macar tarihlerinde Gülbaba hakkında yer alan diğer bir rivayet de şudur: Kanûnî Sultan Süleyman'ın torunu ve II. Selim'in kızı Cevher (Gevher) Sultan, evli bulunduğu Kaptanıderyâ Piyâle Paşa'nın ölümü üzerine Halayıkçoğlu Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlenir. Cesareti ve kahramanlığıyla meşhur olan Ali Paşa bir savaş esnasında bugün Gülbaba Türbesi'nin bulunduğu yerde şehid olur; maiyeti ve halk ona gül fidanları arasında bir türbe yaptırarak kendisine Gülbaba adını verirler. Diğer bir rivayete göre ise savaş sırasında hristiyanlar tarafından atılan güllerle elleriyle yakalayarak tekrar düşman üzerine atan Ali Paşa'ya bundan dolayı "Gülle Baba" adı verilir. Gülle Baba zamanla halk dilinde değişerek Gülbaba olur (Rumbeyoğlu, III/15, s. 962-965). Bu görüşe katılmayan Lajos Fekete Gülbaba Türbesi'nin Ali Paşa'ya ait olmadığını belirtmektedir (Fekete, AOH, IV/1-3, s. 1-18).

Gülbaba adının nereden geldiği hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Gülbaba'nın gülü çok sevmesinden veya Gülbaba Tekkesi ve Türbesi'nin bulunduğu yerin Rózsadomb (Gülbaba) adıyla meşhur olmasından dolayı bu adı aldığı kanaati yaygındır. Ignác Kúnos, hiçbir haklı gerekçe göstermeden Gülbaba adının "Kelbaba" olması gerektiğini söylemiştir (Tóth, s. 116). Gyula Németh, "gül" kelimesinin "gülmek" fiilinden emir olduğunu, "Gülsün" ve "Korkut" isimlerini de örnek gösterip ispata çalışmıştır (KCs.A, II/5, s. 379). Theodor Menzel'e göre ise Gülbaba, şeyhlik alâmeti olan bu tacının tepesinde bir gül taşıdığı için bu adı almıştır (*Festschrift Georg Jakob*, s. 191 vd.).

XIX. yüzyıla ait porselen gülâbdan (TSM, Envanter nr. 3501)

Ayrıca II. Bayezid devrinde İstanbul'da, Galata Sarayı'nın kurulmasına öncülük eden üçüncü bir Gülbaba'nın yaşadığı da bilinmektedir (Atâ Bey, I, 72-73). İstanbul'un Anadolu yakasında Merdivenköy'den Üstgöztepe'ye giden yolun yanında da bir Gülbaba Türbesi bulunmaktadır.

1543-1548 yıllarında, Budin Beylerbeyi Yahyâ Paşazâde Mehmed Paşa'nın emriyle Gülbaba'ya bir türbe yapılmıştır (bk. GÜLBABA TEKKE'Sİ ve TÜRBE'Sİ). Türbe, başta Macaristan'daki Türkler olmak üzere birçok müslümanın ziyaret ettiği bir yer olmuştur. Bunun sonucunda Gülbaba Macarlar'ın edebî hayatına da girerek hakkında hikâyeler, şiirler, makaleler ve bir piyes yazılmış, yaşayan folklor malzemesi olarak menkıbeleri defalarca yayımlanmıştır (bk. Kúnos, *Dervis-baba rozsafâi. Az elsö Budai Gülbaba-legenda*, s. 4). Ziyaretçilerin bir kısmı Gülbaba için bazı manzumeler yazmış, zamanla çoğu kaybolan bu manzumelerden ancak bir iki levha yakın zamana kadar gelebilmiştir (Rumbeyoğlu, III/15, s. 963-964). Budinli Hisâlî'nin bu maksatla yazdığı bir manzume *Osmanlı Müellifleri*'nde yer almaktadır (II, 165).

Gülbaba'nın Misâlî mahlasıyla manzum ve mensur bazı eserler yazdığı ve Hurûfî olduğu kanaati yaygındır; ancak bu eserlerin Gülbaba'ya aidiyeti kesin bir şekilde tesbit edilememiştir. Başta şuarâ tezkireleri olmak üzere kaynaklarda yer alan Misâlî mahlaslı şairlerin Gülbaba ile münasebeti zayıftır (bk. Ahdî, vr. 184^a-185^a; Kınalızâde, II, 851-852; Riyâzî, II, vr. 130^b).

Misâlî mahlasıyla yazılmış başlıca eserler şunlardır: 1. *Feyznâme*. Bir önsözle otuz iki bölümden (makale) oluşan 969 beyitlik bu mesnevinin dört nüshası bilinmektedir (Süleymaniye Ktp, Hacı Mah-mud Efendi, nr. 3359/3, vr. 41^b-68^a, nr. 3735, vr. 1^b-22^a, Yazma Bağışlar, nr. 2268/3, vr. 78^b-117^a; Mehmet Sabri Koz özel kitaplığı). 2. *Risâle-i Besmele*. Mensur bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 27/16, vr. 68^b-71^b). 3. *Dîvân-ı Gülbaba*. Salih Zeki Bolulu tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanan bu eser 186 varaktır (Yazma Bağışlar, nr. 2636). Naci Kum, eserdeki dokuz gaze-li yayımlayarak Gülbaba'nın bir Hurûfî şairi olduğunu belirtmiştir (Ün: *Isparta Halk Evi Dergisi*, sy. 26-27, s. 380-384). 4. *Miftâhu'l-gayb*. Millet Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüsha (Şer'iyye, nr. 1355/1)

kayıptır. Misâlî adına kayıtlı on sayfalık bir *Miftâhu'l-gayb* nüshası da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (TY, nr. 77). Rıza Tevfik (Bölükbaşı), *Etude sur la religion des houroûfis* adlı eserinde (s. 227) *Miftâhu'l-gayb*'in altı beyitlik bir bölümünü yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 774, vr. 184^a-185^a; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 851-853; Riyâzî, *Riyâzü's-şuarâ*, Nurosmaniye Ktp., nr. 3724, II, vr. 130^b; Peçuylu İbrâhim, *Tâ-rih*, II, 28, 141; Cevrî, *Târih*, İstanbul 1291, I, 22 vd.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 225, 248; Atâ Bey, *Târih*, I, 72-73; H. J. F. von Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pest 1827-35, X, bk. İndeks; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 2872; I. Kúnos, "Török irodalom", *Pallas Nagy Lexicon*, Budapest 1897, XVI, 232-236; a.mlf., *Dervis-baba rozsafâi. Az elsö Budai Gülbaba-legenda*, Karcag 1942, s. 4; a.mlf., "Mesemondó Gülbaba Kandur kastely", *Pesti Hirlep (Vasánapja)*, Budapest 2 December 1928; a.mlf., "Mesemondó Gülbaba Ali Kútja", a.e. (21 Oc-tomber 1928); a.mlf., "Mesemondó Gülbaba Turelemnek drága kove", a.e. (21 April 1929); a.mlf., "Mesemondó Gülbaba Dinnyécske", a.e. (18 Augustos 1929); A. K. Fischer, *Gül-Baba: die Mohammedanische Wallfahrtstätte in Budapest*, Budapest 1898; B. Tóth, *Magyar Rit-kaságok*, Budapest 1899, s. 116; *Osmanlı Mü-ellifleri*, II, 165; G. Jackob, *Aus Ungarns Tür-kenzeit*, Berlin 1918; T. Menzel, "Beiträge zur Kenntnis der Derwischtag", *Festschrift Georg Jacob*, Leipzig 1932, s. 191; L. Fekete, *Buda-pest Törtenete: III-Budapest a Törökkorban*, Budapest 1944, s. 270, 334 vd.; a.mlf., "Gül-Baba et le bektâsi derkâh de Buda", *AOH*, IV/1-3 (1954), s. 1-18; a.mlf., "Gülbaba", *El²* (İng.), II, 1133-1134; Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İs-tanbul 1969, s. 158; Gyula Germanus, *Gondo-lotok Gülbaba Sirjanal*, Budapeşte 1984 (bu eserin bazı bölümleri İsmail Doğan tarafından tercüme edilerek, *TT*, sy. 146 [1996], s. 45-53; sy. 147 [1996], s. 45-53'te yayımlanmış ve de-vamının da yayımlanacağı belirtilmiştir); K. Polónyi, *Gül-Baba '87*, Budapest 1987; Fahrettin Rumbeyoğlu, "Gül-Baba", *TOEM*, III/15 (1328), s. 962-965; G. Németh, "Der Name Gül-Ba-ba", *KCsA*, II/5 (1930), s. 331-332, 379; Tahir Erdem, "Gülbaba", *Ün: Isparta Halk Evi Der-gisi*, II/19, Isparta 1935, s. 268-271; Naci Kum, "Gülbaba'nın Elde Ettiğimiz İzleri", a.e., III/26-27 (1936), s. 380-384; Fevziye Abdullah Tansel, "Gül-Baba Adı Verilen İki Ayır Şah-siyet Molla Murad Divân'ı ve Sünbül Si-nan", *AÜİFD*, XVI (1970), s. 67-78; Anna Masa-la, "Il mistico Gül Baba", *Islam: Storia e Ci-viltà*, IX/4, Roma 1984, s. 255-261; "Gül-Ba-ba", *TA*, XVIII, 137-140; Orhan F. Köprülü, "Gül-Baba", *IA*, IV, 832-834; Ziya Bakircioğlu, "Gül-baba", *TDEA*, III, 387 (aşağıdaki eserlerin "Gül-baba" adını taşıması dışında konuyla bir ilgisi yoktur: *Gül Baba*, İstanbul 1955; Nurettin Gül-ten, *Gül Baba*, İstanbul 1976; Ali Rıza Önder, "Gül Baba", *TFA*, sy. 162 [1963], s. 2941).

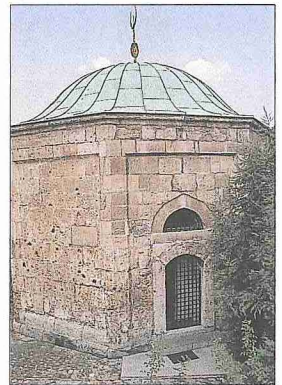

MUSTAFA S. KAÇALIN

GÜLBABA TEKKE'Sİ ve TÜRBE'Sİ

Budin'de
XVI. yüzyılda yapılmış türbe
ve Bektaşî tekkesi.

Budin'in fetihinden az sonra, 1543-1548 yıllarında Budin Beylerbeyi Yahyâ Paşazâde Mehmed Paşa tarafından Horozkapısı dışında, Veli Bey ılcısı yakınında Gülbababayırı denilen bağlık bir yerde yaptırılmıştır. Evliya Çelebi, "Der-vişleri gazâyâ gider; yaz ve kış meydan-larında çeşitli şamdan, çerağ, kandiller, buhurdanlar, gülâbdanlar vardır. Kara ve deniz seyyahları mermer kapı ve du-varlarına pek çok beyitler yazmışlardır" dedikten sonra bu tekkenin Gazi Miha-loğulları'nın hayratı olduğunu bildirir. Yine Evliya Çelebi'ye göre Gülbaba, çi-çekli bir bahçe içinde kurşun örtülü bir kubbe altında yatar. Sandukası yeşil çu-ha ile örtülü olup başında Bektaşî tacı vardır. Seyyah, "Âşık u sâdıkınım ettim ziyâret ben gedâ / Bülbul-i gûyâ gibi ef-gân edem ey Gülbaba" diyerek herhal-de kendisinin de duvara bir beyit yazdığ-na işaret eder. Evliya Çelebi daha son-ra türbedeki diğer iki beyti nakleder. Bunlardan ikincisinde Gülbaba'nın ne-reli olduğu bildirilir: "Merzifon'dan ge-lerek tuttu vatan / Şah Süleyman zamâ-nı Güllü Baba." Evliya Çelebi aynı bilgiyi Budin'in ziyaret yerlerini anlatırken de tekrarlar. Bu yıllarda Budin'in en büyük müslüman mezarlığı Gülbaba Türbesi'nin çevresindeydi. Nitekim bu serhad şehrin-i tasvir eden eski bir gravürde, tekke ve türbenin bulunduğu Gülbababayırı'nın kabirlerle kaplı olduğu işaretlenmiştir. Evliya Çelebi'nin ifadesiyle "nice Zaloğlu Rüstem gibi yiğitlerin" yattığı bu kabris-tan Budin kaybedildikten sonra ortadan kaldırılmış, XVIII. yüzyılda da bir hristi-yan mezarlığına dönüştürülmüştür.

Gülbaba
Türbesi -
Budin /
Macaristan